

РЕГРЕС І РЕГЕНЕРАЦІЯ В НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ

Ivan Honchar Museum
Rylsky Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology
National Academy of Sciences of Ukraine

REGRESS AND REGENERATION IN FOLK ART

*Collective research from papers
of the Third Ivan Honchar Memorial Conference*

IVAN HONCHAR MUSEUM
RODOVID
Kyiv, 1998

Музей Івана Гончара
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського
Національної Академії Наук України

РЕГРЕС І РЕГЕНЕРАЦІЯ В НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ

*Колективне дослідження за матеріалами
Третіх Гончарівських читань*

МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА
РОДОВІД
Київ, 1998

УДК 7+37
У45

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Брицина, П. Гончар, Л. Лыхач, М. Селівачов, О. Чебанюк, М. Юр

Відповідальний редактор: М. Селівачов

Переклад „Summary”: І. Пошивайло

Обкладинка, макет і верстка: І. Пасічник

Редагування, коректура і комп'ютерний набір: Л. Власюк, А. Кроха, Л. Княшко

Для оформлення обкладинки використано фото Марії Стороженко (1903 р. н.) з виготовленою нею лялькою (1983), люб'язно надане О. Найденом

- © В. Балушок, О. Болюк, М. Васильєва, Л. Герус, О. Данглова, Т. Кара–Васильєва, А. Качева, К. Кісляков, О. Клименко, З. Косицька, О. Косміна, В. Манець, Н. Мироненко, О. Найлен, Т. Орлова, Ф. Петрякова, Н. Пригодич, Т. Романець, М. Селівачов, М. Сергєєва, О. Сердюкова, Г. Скляренко, Л. Соколюк, О. Стрижак, Н. Супрун, О. Теліженко, Н. Трегуб, В. Фоменко, О. Химич, О. Цимбалюк, О. Чебанюк, З. Чернова, А. Шевчук, Р. Шеремета–Мотиль, О. Шпак, І. Юдкін–Ріпун, М. Юр, С. Янева, Б. Яремко, 1998
- © Музей Івана Гончара, упорядкування та редакція текстів, сканування, 1998
- © Родовід, художнє оформлення, 1998

ISBN 966-95114-3-7

Олег Болюк

ПРОФІЛЬОВАНІ АРХІТЕКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ДЕРЕВ'ЯНИХ ВІЛЛ МІСТА ТРУСКАВЦЯ

Поряд із відомими не тільки в Україні, а й поза її межами, лікувальними джерелами курорту Трускавець постає ще одна, досі не досліджена, особливість прикарпатської оздоровниці: висока художня виразність “містечкової” дерев'яної архітектури і, зокрема, її профільоване оздоблення. На невеликій території зосереджені унікальні зразки рекреаційного будівництва, що свідчать про своєрідний вияв творчого задуму українських майстрів-будівничих. Очевидно, багатий архітектурний декор в екстер'єрі будівель був продиктований передусім специфікою закладу: оздоровленням та розвагами заможних людей.

Після відкриття мінеральних вод, нафтових родовищ, озокеритних ресурсів у цьому регіоні, створюються рекреаційні терени. Інтенсивно споруджуються пансіонати, вілли, лікувальні та відпочинкові заклади, архітектурний образ яких інспірований місцевими традиціями будівництва, естетичним смаком авторів. Серед місцевої архітектури міжвоєнного періоду досить поширені споруди із ганком чи відкритою терасою, обов'язково прикрашеними хоча б простим профільованими елементами. В I пол. XX ст. у курорті налічувалось близько 150 вілл та пансіонатів (дерев'яних і мурованих). Немає докладних відомостей про кількість рекреаційних будівель, багато їх втрачено й не зафіксовано, бодай на знімках. Автором доповіді було виявлено 91 віллу та пансіонат, опираючись в основному на свідчення місцевих інформаторів, матеріали музею курорту та архівні дані ЦДІА у м. Львові. На 1980-і роки перепадає масові руйнування пам'яток, незважаючи на їх історичну й мистецьку цінність. Основним стрижнем тогочасної політики містобудівельного “оновлення” був фінансово-комерційний стимул, резонанс якого відчутний у сьогоденні. Такі заходи, безперечно, призводять до безповоротної втрати унікальних зразків своєрідної архітектоніки, профільованих елементів курортних закладів, загалом, негативно впливають на містобудівельну структуру характерну для прикарпатського оздоровчого осередку.

Враховуючи численні досі існуючі вілли, можна припустити, що завдяки колективній творчості народних майстрів-будівничих у місті виник мистецький осередок дерев'яної архітектури для відпочинку, чи не єдиний в регіоні.

Інтенсивний розвиток дерев'яних будівель оздоровниці перепадає на злам XIX і XX століть. До 1939 року Трускавець у лікувальний сезон (з квітня по

1

1. Вілла „Гражина”. м. Трускавець.
2. Вілла „Олімпія”.

2

листопад включно) приймав численних відвідувачів, займаючи передове місце в ряді оздоровниць прикарпатських теренів. З цього огляду в курорті споруджували за тогочасними смаками і вимогами фешенебельні вілли, пансіонати, декоровані у тенденціях сецесії. Оскільки більшість закладів несли приватний характер, їхні власники намагались привернути увагу відпочиваючих, створюючи певну рекламу завдяки оздобленню самих споруд. Класифікація відпочинкових закладів (I. II. III класи) включали, крім обслуговування відвідувачів, обладнання кімнат, ще й зовнішню репрезентативність і ошатність будівель. Їх профільовані елементи набули вагомого розвитку й довершеності завдяки естетичному баченню об'єкта майстрами, які опирались на творчий досвід будівництва попередників.

У польській публіцистичній літературі 30-х років побутувала безпідставна думка, прибічники якої (зокрема д-р Зенон Пельцар) вважали трускавецьку містечкову архітектуру та її декоровані елементи продовженням традицій будівництва відомого курорту Закопане, приписували віллам і пансіонатам прикарпатської оздоровниці “закоп’янський” стиль. На наш погляд, таке твердження є хибне і потребує обґрунтованого спростування.

Прослідковуючи в хронологічному аспекті стрімкий розвиток Трускавця як рекреаційного закладу, можна зауважити, що започаткований австрійським урядом розвій курорту, продовжений жидівськими, а згодом польськими спілками, перебував під протегуванням пануючої на цих теренах влади. Важливо, що перші купальні й кімнати для відпочиваючих переобладнали з сільської корчми, хат місцевого населення, якому було матеріально вигідно здавати приміщення приїжджим на певний термін. З більшим впливом

3. Вілла „Погонь”.

4. Павільон над джерелом „Едвард”.

5. Вілла „Еден”.

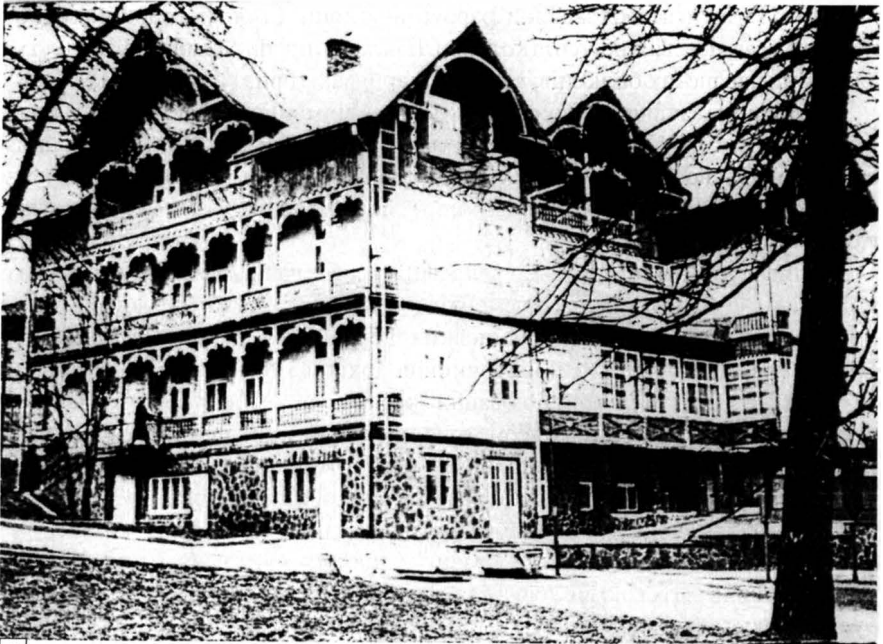

хворих у оздоровницю постала проблема спорудження нових будівель з комфортним обладнанням і зручними для помешкання приміщеннями. За розповідями місцевих інформаторів, побутувало поширене явище зведення кількох вілл коштом одного фундатора, який, водночас, знався на будівельній справі й керував підлеглими в процесі зведення, достеменно володіючи конструктивними прийомами та опираючись на характерні особливості місцевої архітектури. Споруджену будівлю здавали в оренду чи продавали іншому власнику. Серед них були українці, поляки, іудеї. Протена зовнішньому вигляді вілл чи пансіонатів такий факт не позначився, оскільки авторами і виконавцями названих споруд були місцеві будівничі українського походження.

Імена майстрів, авторів ошатних дерев'яних вілл, окрім одного, нам досі невідомі. Це вимагає спеціального дослідження. За переказами мешканців відомий трускавичанин на прізвище Петрів, який спорудив кілька вілл: “Софія”, “Івонка”, “Широдка”.

Другим вагомим аргументом автохтонності містечкової архітектури є те, що профільовані деталі галерей, ганків (колонки, розпори, парапети та ін.), кронштейнів, причілкові вілл нагадують оздоблення прикарпатських дерев'яних жител.

Трускавецькій містечковій архітектурі властиві два види профілювання: ажурне і накладне. Ажурне профілювання присутнє на парапетах та декоративних розпорах стовпців ганків, балконів, лоджій. Принцип накладного профілювання, як більш розвиненого, полягає у поєднанні ажурно вирізаних елементів із дошками, що слугують фоном. Особливого ефекту

5

сприйняття досягається завдяки фарбуванню дошки для тла і профільованих деталей удва, переважно, теплі кольори. Накладне профілювання трапляється також на парапетах балконів, галерей, карнизів, фризах, причілками.

Потрібно відзначити, що простежується відмінність фасадів (чільного, тильного та ін.) у вирішенні їхньої архітектурної пластики. Поєднанням загальної цілісності слугують декоровані профілюванням деталі, розташовані на основних конструкціях будівлі: порталах, віконних лиштвах, карнизів, галереях.

Оглядаючи зовнішній декор рекреаційних закладів, неважко зауважити подібність профільованих елементів вілл, пансіонатів із оздобленням конструктивних деталей українських дерев'яних церков та дзвіниць. Безумовно, трускавецькій містечковій архітектурі властиві розвинені орнаментальні мотиви профілювання, характерні сецесійному стилю. Тут застосовані, окрім складних геометричних форм, і рослинні мотиви. Але у своєму загальному силуеті профілювані елементи у багатьох випадках подібні з деталями дерев'яної сакральної архітектури карпатського регіону. Особливо це помітно на колонах та кронштейнах будівель.

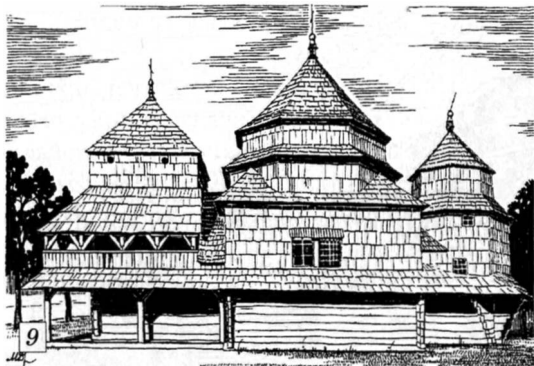
Так для прикладу, вілла "Сар'юш" (тепер музей курорту) побудована перед Першою світовою війною для польських єпископів-капуцинів. Автори будівлі поки що невідомі. Домінанта вілли рясно оздоблена профілюваними деталями на трьох ярусах, особливо на останньому. Привертають увагу колони, що повністю покриті різьбленням, оточені ажурно профілюваним парапетом. Подібні дерев'яні різьблені колони, що формою нагадують товстий косо скручений шнур, є у церкві с. Лішня Дрогобицького р-ну (1689-1802 рр.). Відмінність останніх полягає в опуклості у середній частині стовбура колони, що створює враження присадкуватості й монументальності. Навпаки, колони вілли сприймаються легкими та стрункими. На фризі домінанти опираються консолі із сегментними вирізами, що чергуються з невеликими аркоподібними отворами. Консолі такого виду можна зустріти у дерев'яних церквах на схилах карпатських гір: св. Михайла с. Нересниця (1913 р.), св. Миколая с. Діброва (XVIII ст.) Тячівського р-ну на Закарпатті; Успення пр. Б. с. Валява Кіцманівського р-ну на Буковині (1778 р.); Воздвиження Ч.Х. у Дрогобичі (XVI-XVII ст.) тощо. Профільовані кронштейни вілли, утворені виносом балки і брусом-розпорою, оперізують по периметру зовнішні стіни й мають, окрім конструктивного навантаження, декоративне значення. Подібні кронштейни галерей простежуються у дерев'яних церквах св. Дмитрія с. Буківка Герцівського р-ну (XVIII ст.), Успення Пр. Б. с. Валява Кіцманівського р-ну (1778 р.), Пр. Симеона Стопника с. Мариничі Путилівського р-ну (1888 р.) на Буковині; св. Миколая м. Турка (1739 р.) на кількох дерев'яних дзвіницях Дрогобицького, Турківського та ін. районів.

сприйняття досягається завдяки фарбуванню дошки для тла і профільованих деталей удва, переважно, теплі кольори. Накладне профілювання трапляється також на парапетах балконів, галерей, карнизів, фризах, причілках.

Потрібно відзначити, що простежується відмінність фасадів (чільного, тильного та ін.) у вирішенні їхньої архітектурної пластики. Поєднанням загальної цілісності слугують декоровані профілюванням деталі, розташовані на основних конструкціях будівлі: порталах, віконних лиштвах, карнизів, галереях.

Оглядаючи зовнішній декор рекреаційних закладів, неважко зауважити подібність профільованих елементів вілл, пансіонатів із оздобленням конструктивних деталей українських дерев'яних церков та дзвіниць. Безумовно, трускавецькій містечковій архітектурі властиві розвинені орнаментальні мотиви профілювання, характерні сецесійному стилю. Тут застосовані, окрім складних геометричних форм, і рослинні мотиви. Але у своєму загальному силуеті профілювані елементи у багатьох випадках подібні з деталями дерев'яної сакральної архітектури карпатського регіону. Особливо це помітно на колонах та кронштейнах будівель.

Так для прикладу, вілла "Сар'юш" (тепер музей курорту) побудована перед Першою світовою війною для польських єпископів-капуцинів. Автори будівлі поки що невідомі. Домінанта вілли рясно оздоблена профілюваними деталями на трьох ярусах, особливо на останньому. Привертають увагу колони, що повністю покриті різьбленням, оточені ажурно профілюваним парапетом. Подібні дерев'яні різьблені колони, що формою нагадують товстий косо скручений шнур, є у церкві с. Лішня Дрогобицького р-ну (1689-1802 рр.). Відмінність останніх полягає в опуклості у середній частині стовбура колони, що створює враження присадкуватості й монументальності. Навпаки, колони вілли сприймаються легкими та стрункими. На фризи доміанти опираються консолі із сегментними вирізами, що чергуються з невеликими аркоподібними отворами. Консолі такого виду можна зустріти у дерев'яних церквах на схилах карпатських гір: св. Михайла с. Нересниця (1913 р.), св. Миколая с. Діброва (XVIII ст.) Тячівського р-ну на Закарпатті; Успення пр. Б. с. Валява Кіцманівського р-ну на Буковині (1778 р.); Воздвиження Ч.Х. у Дрогобичі (XVI-XVII ст.) тощо. Профілювані кронштейни вілли, утворені виносом балки і брусом-розпорою, оперізують по периметру зовнішні стіни й мають, окрім конструктивного навантаження, декоративне значення. Подібні кронштейни галерей простежуються у дерев'яних церквах св. Дмитрія с. Буківка Герцівського р-ну (XVIII ст.), Успення Пр. Б. с. Валява Кіцманівського р-ну (1778 р.), Пр. Симеона Стовпника с. Мариничі Путилівського р-ну (1888 р.) на Буковині; св. Миколая м. Турка (1739 р.) на кількох дерев'яних дзвіницях Дрогобицького, Турківського та ін. районів.

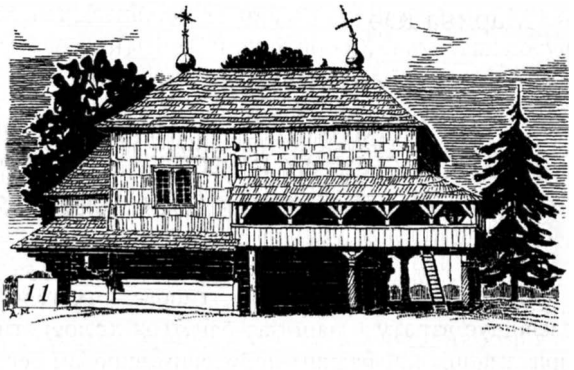
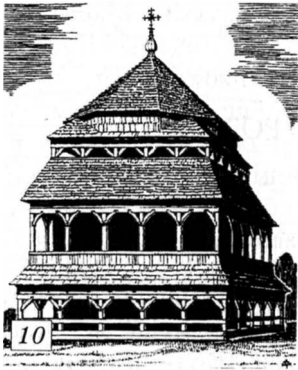

10. Церква св. Миколая в Терці, 1739.

Окрім вищеназваних декоративних елементів вілла “Сар’юш” оздоблена подвійним профільованим фризом із півкруглої форми “тінями”, причілком, прикрашеним накладними профільованими дошками із круглим та зубчатим закінченням, які ритмічно чергуються.

Триярусна вілла “Гопляна” (тепер музей М.Біласа) побудована 1925 року на кошти власника оздоровниці Раймонда Яроша. Заклад рясно оздоблений профільованими колонами, кронштейнами складних конфігурацій, ажурними парапетами балконів. У верхніх ярусах архітектурні деталі набувають візуальної легкості та стрункості. Розпори з колонами третього ярусу дещо нагадують профільовані конструктивні деталі галерей дерев’яних церков св. Юра в Дрогобичі (XVII ст.), Успення в Меденичах Дрогобицького р-ну (1644 р.); “голосники” ряду дзвіниць Бойківщини. Кронштейни складного ступінчасто-сегментного профілю подібні у церквах Зішестя Св. Духа с. Нижне Висоцьке (1814 р.) на Турківщині; св. Параскеви с. Олександрівка (1753 р.), св. Миколая с. Сокирниця (XVII ст.) Хустського р-ну на Закарпатті тощо.

У зведеній в кінці XIX — на початку XX століть майстром-будівничим Петрівим віллі “Софія” профілювання, в основному, зосереджено на кронштейнах хвилястого силуету й виносних балках пікоподібного завершення, причілкових дошках, орнаментальний малюнок яких утворений рослинним мотивом у вигляді вензелеподібних стебел та пагінців. Колони балконів, галерей не мають складного профілювання, окрім знятих з ребер фасок (тотожні декоровані елементи у дерев’яних сакральних спорудах широко побутували на Бойківщині). Контрастом до колонебалконні парапети, прикрашені накладним профілюванням. Композицію оздоблення вілли доповнюють “сходинкові” фризи й чотиригранні шпилі.

9. Дзвіниця в Ясениці Замковії Гурківського р-ну, 1790 р.

11. Церква св. Іллі в с. Лішня, 1689.

Безперечно, заслуговують на увагу й інші рекреаційні заклади: вилли “Моджив”, “Погонь”, “Еден”, “Гражина”, “Кшися”, “Олімпія”, “Сонячна”, “Світезянка”, “Ягуся” тощо, пансіонат “Остоя”, крите джерело “Едвард”, крита прогулянка альтанка львівського архітектора Галицького та ін. У профільованому оздобленні відчутне використання традицій українського дерев’яного зодчества, сакрального та житлового. Тут зосереджено яскраво виражені локальні особливості декору, відсутня повторюваність мотивів орнаменту.

Співвідношення оздоблених деталей споруди до об’єму в цілому, гармонійне поєднання їх, виразність і легкість у сприйнятті влучно вписуються у міське середовище, місцевий ландшафт. Профільовані елементи на фасадах містечкової архітектури, в стилі сецесії характерні своєю оригінальністю та довершеністю художнього оздоблення.

Очевидно, у прикарпатському курорті кін. XIX — XX ст. виник архітектурно-рекреаційний осередок, завдяки невідомим майстрам-будівничим, монументальні твори яких дають змогу простежити творчий синтез своєрідності народного мистецтва й адаптації його у містечковому зодчестві.